

УДК 811.161.2:81'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-1-44>Аліна ГОНЧАРЕНКО,
orcid.org/0000-0001-6528-0873кандидат філологічних наук,
учений секретарІнституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України
(Київ, Україна) goncharenko.al.v@gmail.com

ПАСИВІЗАЦІЯ КОРИННОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НЕПРЯМОГО РОСІЙСЬКОГО ВПЛИВУ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто соціолінгвістичні чинники, що сприяють формуванню упереджених уявлень про російське походження окремих українських слів, а також механізми пасивізації питомої лексики під впливом суспільних стереотипів та прагнення відмежуватися від російської мови. Зазначено, що формальне співпадіння словоформ мовці часто сприймають як безумовну ознаку запозичення, лишаючи поза увагою етимологію, історичну тяглість, семантичні розбіжності. У зв'язку з цим запропоновано окреслити нову лексичну категорію псевдоросійзмів, тобто слів, наявність яких в українській мові, попри схожість із відповідниками в російській мові, не зумовлена контактуванням із нею (праслов'янізми, церковнослов'янізми, давньоукраїнські елементи, давні прямі запозичення). Зауважено, що хибне маркування лексем як російських можливе за наявності альтернативного синоніма, що не збігається з російською формою. На прикладі пари слів чудо – диво показано, як соціолінгвістичні чинники призводять до поступової пасивізації лексеми чудо та водночас до перенесення її семантичних відтінків до іменника диво. Розглянуто історико-лінгвістичні дані, які свідчать про праслов'янське походження обох слів, їхню фіксацію в писемних джерелах від давньокіївської доби до нового часу. Проілюстровано широке словотвірне гніздо кореня чуд-, який традиційно позначав насамперед сакральне надприродне діяння, зумовлене Божою силою, тоді як див- передавав нейтральне значення подиву, емоційного враження. Протягом останніх десятиріч спостерігаємо конкурування обох назв, коли диво потрапляє в релігійні контексти та заміщує чудо (Різдвяне диво, диво Господнє, диводійний, дивотворець). Результати дослідження підкреслюють необхідність опиратися на наукові критерії, а не на зовнішню подібність словоформ для адекватної оцінки питомого чи запозиченого характеру мовних одиниць.

Ключові слова: українська мова, російська мова, лексика, псевдоросійзм, запозичення, семантика, пасивізація.

Аліна HONCHARENKO,
orcid.org/0000-0001-6528-0873PhD in Philology,
Scientific SecretaryO.O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) goncharenko.al.v@gmail.com

PASSIVIZATION OF NATIVE UKRAINIAN VOCABULARY UNDER INDIRECT RUSSIAN INFLUENCE: A SOCIOLINGUISTIC PERSPECTIVE

The article examines sociolinguistic factors that contribute to the formation of biased perceptions regarding the Russian origin of certain Ukrainian words, as well as the mechanisms of passivization of native vocabulary under the influence of societal stereotypes and the desire to distance from the Russian language. It is noted that formal similarity of word forms is often perceived by speakers as an unconditional sign of borrowing, while etymology, historical continuity, and semantic distinctions remain overlooked. In this context, a new lexical category of “pseudo-Russianisms” is proposed, i.e., words whose presence in Ukrainian, despite their resemblance to Russian counterparts, is not the result of contact with Russian (including Proto-Slavic words, Church Slavonic elements, Old Ukrainian elements, and older direct borrowings). It is observed that mislabeling lexical items as Russian can occur when an alternative synonym exists that does not coincide with the Russian form. Using the pair чудо – диво as an example, the article demonstrates how sociolinguistic factors lead to the gradual passivization of чудо while simultaneously transferring some of its semantic nuances to диво. Historical and linguistic evidence is examined, demonstrating the Proto-Slavic origin of both words and their attestation in written sources from the Old Kyiv period to modern times. The article illustrates the broad derivational network of the root чуд-, which traditionally denoted primarily sacred supernatural acts caused by divine power, whereas див- conveyed the neutral meaning of wonder or emotional impression. In recent decades, competition between these two terms has been observed, with диво entering religious contexts and replacing чудо (Різдвяне диво, диво Господнє, диводійний, дивотворець). The findings emphasize the necessity of relying on scientific criteria rather than superficial formal similarity to adequately assess the native or borrowed character of lexical units.

Key words: Ukrainian language, Russian language, vocabulary, pseudo-Russianism, borrowing, semantics, passivization.

Постановка проблеми. Сучасну мовну ситуацію в Україні характеризують активні процеси перегляду лексичних норм і переоцінки мовних одиниць, зумовлені суспільними прагненнями до відмежування від російських впливів. Одним із наслідків цих зрушень стало поширення в публічному просторі тенденції оголошувати російськими (на підставі формальної подібності) низку слів, що належать до питомого лексичного фонду української мови й здавна побутують в її узусі. Такий підхід заснований здебільшого не на наукових критеріях, а на позамовних чинниках – соціальних стереотипах, ідеологічних переконаннях, фрагментарному знанні історії власної лінгвокультури. Тому виявлення, опис і обґрунтування самотності слів, які зазнають хибного таврування, а відтак – і пасивізації, є важливим завданням у контексті історичного та соціолінгвістичного вивчення української мови, а також для об'єктивного формування національної, зокрема мовної, самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розмежування корінних і запозичених елементів українського лексикону неодноразово порушували вітчизняні мовознавці різних періодів. У працях І. Огієнка, Є. Тимченка, В. Німчука, Л. Полюги, О. Стишова, Н. Клименко та ін. простежується послідовне прагнення окреслити критерії питомості слова, виявити історичні шари української лексики й з'ясувати межі її контактів із іншими мовами, насамперед зі східнослов'янськими.

Окремі аспекти російського мовного впливу на українську лінгвосистему та шляхи й результати подолання асимілятивних процесів розглядають у своїх працях Л. Масенко, О. Сербенська, О. Тараненко, Т. Коць, В. Радчук. Учені активно досліджують явища мовної інтервенції, інтерференції, поширення суржику як наслідок тривалої політичної та мовно-культурної експансії, а також процеси реактивації самотніх рис у період незалежності.

Водночас прояви так званого «постлінгвоцидного синдрому» (Селігей, 2024: 7), коли в боротьбі за «відросійщення» постійне порівнювання з російською мовою лишається вагомим критерієм уживання мовних одиниць, хоча цього разу з метою уникнення спільних форм, досі вивчено недостатньо. Відомі лише поодинокі розвідки Н. Дзюбишиної-Мельник, Л. Гнатюк, П. Селігея, А. Гончаренко.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати соціолінгвістичні чинники, що сприяють форму-

ванню упереджених уявлень про російське походження окремих слів; простежити механізми пасивізації корінної лексики під впливом суспільних стереотипів і тенденцій до відмежування від російської мови; обґрунтувати питомий характер окремих лексем, які в сучасному мовному просторі помилково кваліфікують як російськими.

Виклад основного матеріалу. У повсякденній мовленнєвій практиці подібність слівформ, зокрема українських з російськими, часто сприймається як безумовна ознака запозичення, тоді як етимологія, семантичний розвиток, діалектна варіативність лишаються поза увагою мовців. Спрощене ототожнення формальної схожості з походженням не враховує природних типологічних збігів між спорідненими мовами, спільного праслов'янського лексичного фонду, єдиної книжної основи, що на ній базується сучасна російська мова і на якій до кінця XVIII ст. розвивався один із різновидів староукраїнської мови – слов'яноноруська мова. У результаті слова, що мають тривалу історію в українському узусі й документально засвідчені в давніх пам'ятках, зазнають мимовільного гіперкоректного відштовхування. Таке явище, характерне для постколоніального суспільства, за своєю суттю є продовженням зовнішньої мовної залежності, де оцінка «правильності» українських слів ґрунтується не на внутрішніх мовних нормах та історичній традиції, а на ступені розбіжності з російською. «Вплив російської мови на свідомість носіїв української мови, таким чином, лишається й тут, – зазначає О. О. Тараненко, – але вже не як прямий, а як прихований» (Тараненко, 2019: 6).

Окреслений спосіб сприйняття породжує нову лексичну категорію, щодо якої пропонуємо застосовувати термін псевдоросійськи (гадані, позірні російськи). Такого статусу набувають слова, наявність яких в українській мові, попри схожість із відповідниками в російській мові, не зумовлена контактуванням із нею. Серед них – праслов'янізми, що потрапили в нову українську літературну мову усним шляхом або через церковнослов'янське посередництво, власне церковнослов'янізми, киеворуські (давньоруськоукраїнські) елементи, а також запозичення з інших мов, що в певні історичні періоди побутували в українській мові та закріпилися як нормативні в російській (Гончаренко, 2024: 565–614).

Появі псевдоросійзмів значною мірою сприяє внутрішня синонімія української мови. За наявності в лексичній системі двох близьких за значенням слів, одне з яких формально подібне до

російського відповідника, а інше виразно відрізняється від нього, суспільна мовна оцінка часто вибудовується за ступенем віддаленості від російської мови. У таких випадках конкуренція синонімів набуває позамовного характеру: назва, що нагадує російську, помилково витлумачується як запозичена навіть тоді, коли її етимологія, давність функціонування в українському узусі й стилістичні особливості не залишають сумніву щодо питомості. Отож, каталізатором хибного маркування стає не виключно схожість із російською формою, а наявність альтернативного синоніма, котрий не демонструє такого збігу. Пор. пріоритетне вживання нині лексичних одиниць *чекати* зам. *ждати*, *тримати* зам. *держати*, *обличчя* зам. *лице* тощо¹.

У низці випадків лексему, яку сприймають як російзм, у сучасній комунікативній практиці витісняє синонімічний відповідник. При цьому він успадковує частину значеннєвих і стилістичних характеристик від гаданого запозичення. Схожу ситуацію спостерігаємо, зокрема, щодо вживання синонімічних (але не завжди взаємозамінних) іменників *чудо* та *диво*. Під тиском соціолінгвістичних чинників і гіперпуристичних настанов *чудо* (пор. рос. *чудо*) зазнає поступової пасивізації, а *диво*, заповнюючи його семантичний простір, набуває нетипових для себе смислових відтінків².

Історико-лінгвістичні факти переконливо свідчать, що така заміна не має внутрішньомовних підстав. Обидві лексеми походять від праслов'янських основ (**čudo* (< **čuti* 'відчувати') та **divo* 'диво' (Мельничук, 2012 VI: 351; там само, 1985 II: 67)), континуанти яких відомі в багатьох слов'янських мовах – болгарській (*чудо*, *дивен* 'дивний'), польській (*cud*, *cudo*, *dziw*), словацькій (*čud*, *čudo*, *div*), сербохорватській (*čudo*, *divan* 'чудовий'), словенській (*čudo*, *diven* 'чудовий') та ін.

Назви *чудо* та *диво* активно функціонували ще в текстах давньокиївських пам'яток, що заперечує уявлення про непритаманність кореня *чуд-* українській мовній традиції. Наприклад, в Оршанському Євангелії (XIII ст.) засвідчені: *чюдеса*, *чюдиша сѧ* (ОЄ, 2024: 508) та *дивити сѧ*, *дивьно*

(ОЄ, 2024: 377)³. Уже в цей період стає помітною тенденція до функційно-стильового розподілу аналізованих одиниць. У церковних, богослужбових та агіографічних текстах переважає *чудо* як елемент усталеної церковнослов'янської терміносистеми, позначаючи насамперед сакральне надприродне діяння, зумовлене Божою силою (*чудо Господьне*, *чудотворць*, *чудотворение*). Натомість у світських, літописних контекстах частотнішою є лексема *диво*. Вона вказує на подію чи явище, що викликає подив, зачудування, емоційне враження, здебільшого без релігійних конотацій. Про семантичне розрізнення свідчать, зокрема, такі приклади: «І се вы, братіє, скажу, ино *дивно* и преславно *чудо* о тѣи богоизбраннѣи церкви богородичинѣ» (Абрамович, 1991: 5); «... князь Владимиръ Всеволодовичъ Манамахъ, юнь сый, и самовидецъ бывъ тому *дивному чюдеси*, егда же огонь с небесе спаде и выгорѣ яма, идѣже основаніе церковное положиша» (там само: 11).

Світські джерела староукраїнської мови XIV–XV ст. також фіксують паралельне вживання в текстах слів із коренями *див-* та *чуд-*, котрі виражають нейтральне значення незвичайного та семантику надприродного, святого, пов'язаного зі сферою культу, відповідно: *дивъ* '(незвичайна річ), диво' (Гумецька, 1977 I: 299) та *чудотворецъ*, *чудотворец* '(епітет до імені деяких церковних святих) чудотворець' (там само, 1978 II: 550–551).

Про поширеність в українській мові XVI – першої половини XVII ст. обох назв (*чудо* і *диво*) переконливо свідчить слововживання в пам'ятках,

³ Широкий спектр дериватів коренів *чуд-* та *див-* у києворуській писемності наводить лексикографічна праця І. І. Срезневського «Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам» (СПб., 1893–1912): *чудесьныи* 'вартий подиву', *чудимыи* 'такий, що викликає подив', *чудитисѧ* 'дивуватися', 'захоплюватися', *чудо* 'чудо, надзвичайне явище', *чудотворение* 'здійснення чудес', *чудотворити* 'здійснювати чудеса', *чудотворць* 'чудотворець', *чудныи* 'вартий подиву', 'чудотворний' (Т. 3: 1546–1549), а також *дивиши* 'дивовижний', *дивитисѧ* 'дивуватися', *диво* 'чудо, здивування', *дивоватисѧ* 'дивуватися', *дивъ* 'чудо, диво', 'здивування', *дивьныи* 'дивовижний, дивний' (Т. 1: 662–664). Звернення до російських історичних словників у дослідженні зумовлене відсутністю повноцінного українського лексикографічного корпусу давньокиївського періоду. Значна частина рукописної спадщини Русі зберігається у фондах Москви та Петербурга, тож саме в російських виданнях уперше систематизовано такий матеріал. Нині вони лишаються вимушеним орієнтиром за браком українських аналогів.

¹ Див., напр.: Гончаренко А. В. Суспільні зміни як каталізатор пасивізації давньої лексики української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 90. Т. 1. 2025. С. 232–237.

² Слід зауважити, що словоформи *диво*, *дивный*, *дивить*, *дивиться* також відомі в російській мові, однак марковані як застарілі чи розмовні одиниці.

де побутують форми: *чужность* 'дивність, незвичайна краса', *чужоватися* 'дивуватися', *чужоносний* 'чудотворний' (Тимченко, 2003 II: 484–485), *чоудно*, *чоуднїйшее*, *чоудо*, *чоудоватися*, *чоудотвореніа*, *чоудотворца* (ПЄ, 2001: 689–690) – усі вони передають відтінок незвичайності, піднесеності. Паралельна група *дивакъ* 'дивак', *дивный* / *дивний* / *дивній* / *дивъный* / *дивень* 'дивний, чудний, дивовижний', 'незвичайний', *дивовати(ся)* / *дівоватися* 'дивуватися', *дивовиско* / *дивовїско* 'чудо', 'видовище', 'чудовисько', *дивъ* 'чудо, диво', 'подив, здивуватися', 'чудовисько' (Тимченко, 2003 I: 207–208; Гринчишин, 2001 VIII: 9–14), *дивень*, *дивоватися* (ПЄ, 2001: 471) репрезентує ширший семантичний спектр, який включає не лише надзвичайне, а й безсторонні вияви подиву. Саме ця семантична широта зумовила подальшу продуктивність кореня *див-* в українській мові.

Показовим ілюстративним матеріалом є «Енеїда» І. П. Котляревського – твір, що знаменує етап формування нової української літературної мови. У поемі побутують слова *причуда*, *чудо*, *чудеса*, *чудасія*, *чудний*, *чудесний*, *чудотворний*, які об'єднує семантика надзвичайного подиву, що межує з захопленням: «Зроблю не збрую, чудо рідко, Ніхто якого не видав» (Котляревський, 2015: 87); «Насилу щит підняв чудесний, Не легкий був презент небесний» (там само: 90); «Таке лікарство чудотворне Боль рани зараз уняло» (там само: 131). Водночас трапляються лексеми *дивитися* 'дивуватися', *дивний*, *диво*, *дивоватися*, котрі виражають більш нейтральне значення подивування: «Еней сьому подивовався» (там само: 38); «Язиком дивним нам сокоцуть і ми їх мови не втнемо» (там само: 65); «Но тільки трохи сього дива, не квапляться на се вони» (там само: 57).

Подальші етапи розвитку української лексичної системи демонструють збереження обох кореневих моделей (*чуд-* і *див-*), дериваційну спроможність кожної з них. Так, у лексикографічній праці XIX ст. «Малорусько-німецькому словарі» Є. Желехівського та С. Недільського, побудованому головню на матеріалі західноукраїнської, галицької, народної мови, зафіксовано широке словотвірне гніздо кореня *чуд-*: *чуда́к*, *чуда́р*, *чуда́сія*, *чуда́цкий*, *чуда́чний*, *чуде́нний*, *чудерна́цкий*, *чуде́сний*, *чудити*, *чудне́ний*, *чудний*, *чудні́сть*, *чудно́ватий*, *чудо́*, *чудо́вати*, *чудо́вий*, *чудо́виско*, *чудо́вище*, *чудо́вний*, *чудодивний*, *чудоді́сьць*, *чудоді́йний*, *чудонько*, *чудотво́рець*, *чудотво́рний*, *чудотво́рник* (Желехівський, 1886 II: 1078–1079). Уже сам обсяг словотвірного поля свідчить про те, що мовці не сприймали *чудо* як маргінальну одиницю. Водночас у словнику наве-

дено й низку дериватів від *диво*: *див*, *дива́к*, *дива́ло*, *диво́виско* 'диво', *дива́цтво*, *диве́нний* 'дивний', *диве́ць* 'диво', *дивити* 'дивуватися', *дивний*, *диво*, *диво́ване*, *дивови́жа*, *дивовина*, *дивогля́д*, *дивогля́дний*, *дивотво́рний*, *дивоці́*, *дивува́ти* ся (там само I: 181).

Як органічні елементи української живої мови аналізовані лексеми та похідні від них фіксував Б. Грінченко. Ілюстративний матеріал показує зосередження в корені *чуд-* семантики надзвичайного, виняткового, іноді сакрального: *чуд* 'чудо', *чудак*, *чудняй*, *чудар* 'дивак', *чударний* 'дивний, неймовірний', *чудасія*, *чудородія* 'дивина, дивна річ', *чудачка* 'дивачка', *чуденний*, *чудернастий*, *чудернацький*, *чудерний*, *чудородний* 'дивний', *чудерство*, *чудовисько* 'чудовисько', 'диво, здивування', *чудесний* 'чудесний', *чудитися*, *чудуватися*, *чудний* 'дивний, смішний', *чудно* 'дивовижно, дивно, смішно', *чуднота* 'диво', *чудо* 'чудо, диво', *чудовий* 'чудовий', *чудовний*, *чудотворний* 'чудотворний', 'чудовий', *чудовно*, *чудово* 'чудово', *чудотвор*, *чудотворець* 'чудотворець', *чудотворник* 'книга, у якій описано чудеса святих', *чудувати*, *чудуватися* 'дивуватися' (Грінченко, 1959 IV: 475–476). Натомість *див-* реалізує переважно нейтральні значення: *дивина* 'здивування, дивина', *дивити*, *дивувати* 'дивувати', *дивний* 'дивовижний, чудовий', *дивниця* 'здивування', *дивно* 'дивно', *дивенний* 'дуже дивовижний', *диво* 'диво чудо; дивовижне чи рідкісне явище', *дивови́жа*, *дивовизія*, *дивогля́д* 'чудове видовище; чудове або дивне явище', *дивовижний*, *дивогля́дний* 'дивовижний, неймовірний', *дивовисько* 'дивовижне явище', *дивота* 'здивування', 'щось дивовижне', *дивування* 'здивування' (там само, 1958 I: 381–383).

Важливим свідченням нормативності та укоріненості словотвірного гнізда *чуд-* в українській мові є дані перекладної лексикографії, зокрема «Російсько-українського словника» М. Уманця і А. Спілки (1893–1898), значною мірою базованого на праці Є. Желехівського. Реєстр цієї праці віддзеркалює головню узус кінця XIX ст., коли система українських відповідників добиралася не штучно, а відповідно до особливостей активного українського слововживання. Російській вокабулі *чудакъ*, *чудачка* тут протиставлено низку еквівалентів, що засвідчують одночасне функціонування обох аналізованих лексичних моделей: *чудний*, *чудодій*, *химерник*, *чудак*, *чудар*, *дивак*, *дивесник* (Уманець, 1898 IV: 203). При цьому основа з *чуд-* виступає одним із центральних словотвірних ресурсів. Аналогічна закономірність простежується і в інших словникових статтях, пор. рос. *чудачество* – укр. *чудацтво*, *дивацтво*; рос.

чудесить, чудесничать – укр. *химерувати, чудасійничати, штуки витворяти, фіґлі строїти*; рос. *чудесность* – укр. *чудовність*; рос. *чудесный* – укр. *дивний, чудний, чуденний, чудесний, чудовий, дивно, чудно, на прочуд* (там само). Особливо показовий переклад вокабули *чудо*, де на першому місці наведено аналогічний український відповідник (там само). У богословсько-релігійних контекстах словник знову подає *чуд-* як перший і стилістично точний еквівалент: рос. *чудотворець* – укр. *чудотворець, цілитель*; рос. *чудотворный* – укр. *чудотворний, чудодійний, чудовний* (там само: 204). Розгалужений словотвірний ряд кореня *чуд-* (*чудан, чудар, чудакуватий, чударний, чудасій, чудасійний, чудасіювати, чудасія, чудацтво, чудернастий, чудернацький, чудесний, чудний, чудно, чуднота, чудо, чудовий, чудовисько, чудовість, чудовний, чудовність, чудодійний, чудодійство, чудодія, чудотвор, чудодіяти, чудотворець, чудотворити, чудотворний, чудотворник, чудуватися*) та менш чисельне гніздо кореня *див-* (*дивний, дивниця, дивота, диво, дивовижа, дивовижний, дивовище, дивоглядний, дивоглядність, дивування, дивувати*) наведено в реєстровій частині «Українсько-російського словника» О. Ізюмова (1930), в основу якого лягла лексикографічна праця Б. Грінченка, власні спостереження автора (Ізюмов, 1930: 929, 197).

І. Огієнко зауважив регіональну неоднорідність у функціонуванні лексем *чудо* та *диво* в новій українській мові. Дослідник наголошував, що *чудо* «на «Великій Україні мало вживане, частіше – *диво*» (Огієнко, 1924: 461). Це спостереження, однак, ще не є доказом чужорідності лексеми *чудо*. Менша частотність цієї одиниці у східноукраїнській традиції є наслідком внутрішніх механізмів розвитку української літературної мови в ХІХ – на початку ХХ ст., коли формування нової норми відбувалося передусім на народнорозмовній основі. Утрата колишньої регулярності *чудо* пов'язана з поступовим відходом від книжно-церковної мовної традиції: асоційоване переважно з релігійною сферою воно почало набувати стилістично піднесеного характеру й функціонувати як маркер високих релігійних та духовних контекстів.

Академічна тлумачна лексикографія ХХ – початку ХХІ ст. підтверджує, що слова *диво* та *чудо* зберігають розмежування значень, усталене в попередні історичні епохи. *Диво* подане з ней-

тральним та узагальненим тлумаченням ‘те, що викликає подив, здивування; чудо’ (Білодід, 1971 II: 272). Натомість *чудо* має кілька відтінків значень, що засвідчують його стилістичне піднесення та семантичний зв'язок із релігійною сферою – ‘за марновірними та релігійними уявленнями – явище, нібито викликане надприродними силами, чаклунством, втручанням божої сил’, ‘те, що гідне великого подиву, незвичайне, дивовижне’, ‘те, що викликає загальне захоплення, вражає своїми якостями, властивостями, красою’, ‘казкова істота; диво’ (там само, 1980 XI: 374–375).

Попри сказане вище, в сучасному узусі простежується «конкурування» між аналізованими назвами, що призводить до обмеження у вживанні лексеми *чудо* та перебирання її семантичних відтінків іменником *диво*. Пор.: *диво Господнє, Різдвяне диво, Миколай Дивотворець, диводійний*. Такі новотвори серед лексем та словосполучень, за свідченнями Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК), виникли протягом двох останніх десятиріч та найбільш активними за цей час стали впродовж періоду збройного протистояння, котре посилює процес «відросійщення». Корпусні дані демонструють зниження частотності слова *чудо* в цей час. Сприяють цьому процесу й різного роду публікації ортологічного спрямування, часто позбавлені належного наукового підґрунтя. Скажімо, автори культуромовного довідника «Мова – не калька», позиціонованого як «словник гарної української мови» замість назви *чудо* рекомендують уживати форми *дивина, дивовижа* (Берега, 2015: 633). Однак такі поради не враховують ані історичної тягlosti слова, ані його семантичних особливостей.

Висновки. Дослідження засвідчує, що поширена в сучасному українському мовному просторі проблема хибного маркування корінної лексики як російської є соціолінгвістичною за своєю природою. Постколоніальні стереотипи, гіперкорекційні переконання, прагнення до максимального розрізнення з російською мовою призводять до витіснення окремих питомих слів із активного вживання. Механізм формування псевдоросійзмів показує, що нормування української мови потребує не автоматичного уникання формальних збігів, а опори на наукові критерії та історичну пам'ять мовної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович Д. І. Києво-Печерський патерик. Київ : Час, 1991. 280 с.
2. Берега Т., Зубрицька І., Зелений Ю. Мова – не калька : словник української мови. Львів : Апріорі, 2015. 664 с.
3. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2025. URL : uacorpus.org (дата звернення : 24.11.2025).

4. Гончаренко А. В. Псевдоросійзми в українській мові. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 565–614.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
6. Ізюмов О.П. Українсько-російський словник: за новим правописом. Харків–Київ: Держ. вид-во України, 1930. 979 с.
7. Котляревський І. П. Енеїда. Наталка Полтавка. Москаль-чарівник. Київ: Дніпро, 2015. 248 с.
8. Малоруско-німецький словар: у 2 т. / уложив Евгений Желеховський і Софрон Недільський. Львів: з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1886.
9. Огієнко І. Український стилістичний словник: підруч. кн. для вивч. укр. літ. мови. Львів: з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1924. 496 с.
10. Оршанське Євангеліє XIII століття. Дослідження, метаграфований текст, покажчики словоформ / відп. ред. Л. А. Гнатенко, упоряд. Ю. В. Осінчук. Київ, 2024. 564 с.
11. Пересопницьке Євангеліє 1556 – 1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / редкол.: О. Онищенко [та ін.]; підгот.: І. Чепіга, Л. Гнатенко. Київ: [Б. в.], 2001. 669 с.
12. Селігей П. О. Лексичне нормування та культуромовні рекомендації очима етимолога (зауваги, роздуми, оцінки). *Мовознавство*. 2024. № 4. С. 3–24.
13. Словарь російсько-український: у 4 т. / зібрали і впоряд.: М. Уманець, А. Спілка. Львів: з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1893–1898.
14. Словарь української мови: у 4 т. / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ: Видавництво АН УРСР, 1958–1959.
15. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / редкол.: Л. Л. Гумецька (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1977–1978.
16. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
17. Словник української мови XVI–першої половини XVII ст. / гол. ред. Д. Г. Гринчишин (вип. 1–15), М. І. Чікало (вип. 15–18). Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994–2022. Вип. 1–18.
18. Тараненко О. О. Нові тенденції в поширенні елементів російської мови в корпусі й текстах української літературної мови. *Мовознавство*. 2019. № 3. С. 3–24.
19. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: у 2 кн. / підготували В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ–Нью-Йорк, 2003.

REFERENCES

1. Abramovych D. I. (1991). Kyievo-Pecherskyi pateryk [Kyiv-Pechersk Patericon]. Kyiv: Chas. 280 s. [in Ukrainian].
2. Bereza T., Zubrytska I., Zelenyi Yu. (2015). *Mova – ne kalka: slovnyk ukrainskoi movy* [Language Is Not a Calque: A Dictionary of the Ukrainian Language]. Lviv: Apriori. 664 s. [in Ukrainian].
3. Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK) [The General Regionally Annotated Corpus of the Ukrainian Language] / M. Shvedova, R. fon Valdenfels, S. Yaryhin, A. Rysin, V. Starko, T. Nikolaienko ta in. Kyiv, Lviv, Yena, 2017–2025. URL: uacorporus.org (data zvernennia: 25.08.2025). [in Ukrainian].
4. Honcharenko A. V. (2024). Pseudorosiizmy v ukrainskii movi [Pseudorussianisms in the Ukrainian Language]. *Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. S. 565–614. [in Ukrainian].
5. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. [Etymological Dictionary of Ukrainian: 7 volumes] / hol. red. O. S. Melnychuk. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012. [in Ukrainian].
6. Iziumov O.P. (1930). *Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk: za novym pravopysom* [Ukrainian–Russian Dictionary: According to the New Orthography]. Kharkiv–Kyiv: Derzh. vyd-vo Ukrainy. 979 s. [in Ukrainian].
7. Kotliarevskiy I. P. (2015). Eneida. Natalka Poltavka. Moskal-charivnyk [Eneida. Natalka Poltavka. The Muscovite-Sorcerer]. Kyiv: Dnipro. 248 s. [in Ukrainian].
8. Malorusko-nimetskyi slovar: u 2 t. [Little Russian–German Dictionary: 2 volumes] / ulozhyv Evhenii Zhelekhovskiy i Sofron Nedilskiy. Lviv: z druk. nauk. t-va im. Shevchenka, 1886. [in Ukrainian].
9. Ohienko I. (1924). *Ukrainskyi stylistychnyi slovnyk* [Ukrainian Stylistic Dictionary]: pidruch. kn. dla vyvch. ukr. lit. movy. Lviv: z druk. nauk. t-va im. Shevchenka. 496 s. [in Ukrainian].
10. Orshanske Yevanheliie XIII stolittia. Doslidzhennia, metahrafovanyi tekst, pokazhchyky slovoform [The Orsha Gospel of the 13th Century: Study, Metagraphed Text, Index of Word Forms] / vidp. red. L. A. Hnatenko, uporiad. Yu. V. Osinchuk. Kyiv, 2024. 564 s. [in Ukrainian].
11. Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561. Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovopokazhchyk [The Peresopnytsia Gospels 1556–1561: Study, Transliterated Text, and Index of Words] / redkol.: O. Onyshchenko [ta in.]; pidhot.: I. Chepiha, L. Hnatenko. Kyiv: [B. v.], 2001. 669 s. [in Ukrainian].
12. Selihei P. O. (2024). Leksychne normuvannia ta kulturomovni rekomendatsii ochyma etymoloha (zauvahy, rozdumy, otsinky) [Lexical standardization and cultural language recommendations through the eyes of an etymologist (comments, reflections, evaluations)]. *Movoznavstvo*. № 4. S. 3–24. [in Ukrainian].
13. Slovar rosyisko-ukrainskyi: u 4 t. [Russian-Ukrainian Dictionary: 4 volumes] / zibraly i vporiad.: M. Umanets, A. Spilka. Lviv: z druk. nauk. t-va im. Shevchenka, 1893 – 1898. [in Ukrainian].
14. Slovar ukrainskoi movy: u 4 t. [Dictionary of Ukrainian: 4 volumes] / uporiad. z dod. vlas. materialu B. Hrinchenko. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR, 1958 – 1959. [in Ukrainian].
15. Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st.: u 2 t. [Dictionary of Old Ukrainian, 14th–15th Centuries: 2 volumes] / redkol.: L. L. Humetska (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, 1977–1978. [in Ukrainian].

16. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t . [Dictionary of Ukrainian: 11 volumes] / redkol.: I. K. Bilodid [ta in]. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. [in Ukrainian].
17. Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. [Dictionary of Ukrainian, 16th–first half of the 17th century] / hol. red. D. H. Hrynychshyn (vyp. 1–15), M. I. Chikalo (vyp. 15–18). Lviv : NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 1994–2022. Vyp. 1–18. [in Ukrainian].
18. Taranenko O. O. (2019). Novi tendentsii v poshyrenni elementiv rosiiskoi movy v korpusi y tekstakh ukrainskoi literaturnoi movy [New tendencies in spreading of the russian elements in the corpus and texts of standard ukrainian]. Movoznavstvo. № 3. S. 3–24. [in Ukrainian].
19. Tymchenko Ye. Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. [Materials for a Dictionary of Written and Bookish Ukrainian of the 15th–18th Centuries] : u 2 kn. / pidhotuvaly V. V. Nimchuk, H. I. Lysa. Kyiv–Niu-York, 2003. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025